

MOKSLININKŲ LEIDYBINĖ ELGSENA ATVIROSIOS PRIEIGOS KON- TEKSTE: TYRIMŲ ANALIZĖ

Fausta Kepalienė | Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Knygotyros ir leidybos tyrimų katedra
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: fausta.brasaite@kf.stud.vu.lt

Šio straipsnio tikslas – susisteminti ankstesnių mokslinių empirinių mokslininkų leidybinės elgsenos atvirosios prieigos kontekste tyrimų rezultatus. Tikslu siekiama išsikeliant tokius uždavinius: nustatyti, kokios formuluojamos tyrimo objekto apibrėžtys ir kokie keliami kertiniai tyrimo klausimai; apibūdinti pasirenkamus tyrimo metodus ir įrankius empiriniams duomenims surinkti; išryškinti esminius tyrimų rezultatus. Tyrimo tikslui pasiekti pasitelkiamas metasintezės tyrimo metodas. Mokslininkų leidybinės elgsenos atvirosios prieigos kontekste tyrimai užsienio šalyse priklausomai nuo iškeltų tyrimo tikslų atliekami pasitelkiant anketinės apklausos tyrimo metodą ar derinant anketinės apklausos ir diskusijų grupių bei giluminio interviu tyrimo metodus. Išanalizuotų užsienio šalių mokslininkų atliktų tyrimų rezultatai atskleidė, kad nors mokslininkai vis daugiau žino apie atvirąją prieigą, tačiau pagrindinė priežastis, kodėl ja nesinaudoja kaip leidybos kanalu, išlieka žinių apie atvirosios prieigos mokslinius žurnalus ir mokslinės informacijos talpyklas stygius. Lietuvoje, nors ir nagrinėti įvairūs su atvirąja prieiga susiję klausimai, iki šiol savarankiško tyrimo, analizuojančio mokslininkų leidybinę elgseną atvirosios prieigos kontekste, nebuvo atlikta.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *atviroji prieiga, atvirosios prieigos moksliniai žurnalai, mokslinės informacijos talpyklos, leidybinė elgsena, mokslinių publikacijų leidyba.*

ĮVADAS

Dėl informacinių ir ryšių technologijų bei didėjančių informacinių srautų kinta mokslinė komunikacija – tiek formalioji (leidybos praktikos), tiek neformalioji (komunikacija per neformalius mokslininkų tinklus)¹. Formaliosios mokslinės komunikacijos kaita matoma kaip skaitmeninių mokslinių pu-

blikacijų leidybos plėtra. Vieni iš didžiausių pokyčių skaitmeninėje mokslinėje komunikacijoje yra siejami su atvirąja prieiga. Atvirosios prieigos kaip alternatyvaus leidybos modelio atsiradimui XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje įtakos turėjo išaugusios mokslinių žurnalų prenumeratos kainos, kas apribojo prieigą prie mokslinių tyrimų rezultatų ir mokslinės informacijos², taip pat vis platesnis technologinių galimybių paskleisti informaciją taikymas³. Atspirtis atvirosios prieigos plėtrai buvo 2002 metais pasirašyta Budapešto atvirosios prieigos deklaracija, kurioje pateikiamas atvirosios prieigos apibrėžimas, dažnai pasitelkiamas autorių, nagrinėjančių klausimus, susijusius su atvirąja prieiga, darbuose. Atviroji prieiga minėtame dokumente apibrėžiama kaip „mokslinių publikacijų skelbimo būdas, užtikrinantis galimybę visiems interneto vartotojams internete publikuojamą mokslinę produkciją skaityti, parsisiųsti į savo įrenginį, platinti, spausdinti, atlikti paiešką joje ir naudoti kitiems teisėtiems tikslams be finansinių, teisinių, techninių kliūčių.“⁴ Atvirosios prieigos mokslinių publikacijų skelbimo būdas apima atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidybą ir mokslininkų vykdomą savo publikacijų įkėlimą į mokslinės informacijos talpyklas (angl. *repositories*)⁵.

Klausimai, susiję su atvirąja prieiga formaliosios mokslinės komunikacijos kaitos kontekste, intensyviau imti tyrinėti po Budapešto atvirosios prieigos iniciatyvos 2002–2004 m. Šiuo laikotarpiu išleistose publikacijose aptariami leidybos pokyčiai, atvirosios prieigos atsiradimo aplinkybės ir įgyvendinimo būdai. Taip pat tuo metu susiformavo kelios su atvirąja prieiga susijusios mokslinių tyrimų kryptys, kurios yra plėtojamos iki šiol: atvirosios prieigos ir prenumeruojamų mokslinių žurnalų cituojamumo rodiklių lyginamieji tyrimai (Stevanas Harnadas, Timas Brody’is, Diana Hicks, Steve’as Hitchcockas, Jingfeng Xia); atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybos struktūra ir modeliai (Mikaelis Laakso, Bo-Crister Björk); mokslininkų informacijos ieškos elgsena atvirosios prieigos kontekste (Carola Tenopir, Donaldas W. Kingas); mokslininkų leidybinė elgsena atvirosios prieigos kontekste (Alma Swan,

1 BORGMAN, Christine L.; FURNER, Jonathan. Scholarly Communication and Bibliometrics. *Annual Review of Information Science and Technology*, 2002, vol. 36, p. 2–72.

2 GUÉDON, Jean-Claude. The “Green” and “Gold” Roads to Open Access: the Case for Mixing and Matching. *Serials Review*, 2004, vol. 30, no. 4, p. 315–328.

3 TOGIA, Aspasia; KOROBILI, Stella. Attitudes

towards open access: A metasynthesis of the empirical literature. *Information Services and Use*, 2014, vol. 34, no. 3–4, p. 221–231.

4 *Budapest open access initiative* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.budapestopenaccessinitiative.org/7>>.

5 SUBER, Peter. *Open Access*. Cambridge; Massachusetts, 2012. 242, [6] p.

Sheridan Brown, Dave'as Nicholas, Ianas Rowlandsas, Paulas Huntingtonas). Pastaroji tema dažnai tampa tyrimo objektu, nes tokio tyrimo rezultatai leidžia spręsti apie galimas atvirosios prieigos kūrimo ir (ar) tobulinimo strategijas, numatyti atvirosios prieigos plėtros gaires ir kryptis⁶. Autoriai pabrėžia, kad net ir turint reikiamą infrastruktūrą (pavyzdžiui, sukurta talpyklą), sąlygas (pavyzdžiui, skirtą finansavimą publikuoti mokslinę produkciją atvirosios prieigos moksliniame žurnale) atvirosios prieigos plėtra priklauso nuo mokslininkų požiūrio į publikacijų skelbimą ir jų pasirinkimo, kaip pateikti ir viešinti atliktų mokslinių tyrimų rezultatus. Tirti tai, kaip autoriai mato atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybą, yra svarbu, nes mokslininkai kaip mokslinių publikacijų autoriai ir skaitytojai yra formaliosios mokslinės komunikacijos pagrindiniai dalyviai.

Šio straipsnio tikslas – susisteminti ankstesnių mokslinių empirinių tyrimų rezultatus apie mokslininkų leidybinę elgseną atvirosios prieigos kontekste. Tikslu siekiama išsikelti tokius uždavinius: nustatyti, kokios formuluojamos tyrimo objekto apibrėžtys (*kas tiriama*) ir kokie keliama kertiniai tyrimo klausimai (*ką siekiama sužinoti*); apibūdinti pasirenkamus tyrimo metodus ir įrankius empiriniams duomenims surinkti (*kaip tiriama*); išryškinti esminius tyrimų rezultatus. Mokslininkų leidybinė elgsena šiame straipsnyje yra suprantama kaip mokslininko kaip autoriaus įtaka mokslinių publikacijų leidybai pasirenkant tam tikrą mokslinių publikacijų skelbimo būdą. Atvirosios prieigos kontekstas – tai visuma leidybos priemonių ir būdų, kuriais kuriami atvirosios prieigos mokslinės informacijos ištekliai. Tyrimo objektas – empirinės žinios apie mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną.

Tyrimo tikslui pasiekti pasitelkiamas metasintezės (angl. *meta-synthesis*) tyrimo metodas, kurį Carolyn R. Bair ir Jenifer G. Haworth priskyre kokybinių tyrimų metodams, padedantiems apibūdinti ir suprasti tam tikrą fenomeną kaip visumą ar galiausiai atskleisti jo sudėtingumą⁷. Šis metodas, anot autorių, leidžia sujungti skirtingų tyrimų medžiagą ir išskirti tam tikras temas ar aspektus, iškylančius sisteminant ir analizuojant duomenis. Pasitelkdamos šį tyrimo metodą autorės susistemino kiekybinių ir kokybinių tyrimų rezultatus apie doktorantūros studentų pasitraukimą iš studijų (demotyvaciją) ir, kita vertus, demonstruojamą atkaklumą⁸. Remdamosi C. R. Bair ir J. G. Haworth straipsnyje aprašoma metodologija⁹ Aspasia Togia ir Stella Korobili straipsnyje „Požiūris į atvirąją prieigą: empirinės literatūros metasintezė“¹⁰ išanalizavo 2002–2014 m. publikuotą empirinę literatūrą, kurioje pateikiami mokslininkų požiūrio į atvirosios prieigos mokslinius žurnalus tyrimų rezultatai, ir išskyrė pagrindines tokių tyrimų kryptis (tendencijas)¹¹. Šiame straipsnyje pasitelkiant

metasintezės tyrimo metodą minėtų straipsnių metodologijos pavyzdžiu analizuojami publikuoti moksliniai tyrimai apie mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną.

Mokslinės publikacijos tyrimui atlikti atrinktos remiantis šiais kriterijais:

1. mokslinėje publikacijoje yra analizuojama autorių leidybinė elgsena atvirosios prieigos mokslinių žurnalų ir mokslinės informacijos talpyklų kontekste iš mokslininko perspektyvos (susitelkiama į mokslininko kaip autoriaus vaidmenį, tačiau į imtį įtraukiami ir tie moksliniai tyrimai, kuriuose analizuojamas mokslininko ir kaip autoriaus, ir kaip skaitytojo vaidmuo);
2. mokslinė publikacija yra recenzuota (mokslinė studija, mokslinis straipsnis, paskelbtas recenzuotame moksliniame leidinyje, ar kita recenzuota mokslinė publikacija) ir yra prieinamas viso teksto dokumentas;
3. mokslinė publikacija yra išleista nuo 2002 m. (Budapešto atvirosios prieigos deklaracijos pasirašymo) iki 2017 m. gegužės 30 d.;
4. mokslinėje publikacijoje yra pateikiami empirinių tyrimų rezultatai; mokslinė publikacija yra išleista lietuvių ar anglų kalbomis ir joje pateikiami tyrimų rezultatai, atspindintys tiek tarptautinę, tiek tam tikros šalies ar vienos konkrečios mokslo įstaigos situaciją. Siekiant nustatyti šios temos iširtumą Lietuvoje, atliekant tyrimą kiek ilgiau apsisotą ties Lietuvos mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos moksliniais tyrimais.

Atsižvelgiant į tai, nagrinėtus mokslinius tyrimus patogumo dėlei galima skirstyti į užsienio šalių (1) ir Lietuvos mokslininkų (2) atvirosios prieigos leidybinę elgseną analizuojančius tyrimus. Mokslinių publikacijų paieška vykdyta pasitelkiant *Google Scholar* paieškos variklį; moksliniuose žurnaluose *Learned Publishing*, *Information Research*, *Journal of Documentation*, *Behavioral and Social Sciences Librarian*, *The Serials Librarian*; mokslo darbuose *Knygotyra*, *Informacijos mokslai*; duomenų bazėse *Taylor&Francis Online*, *Science Direct*, *Scopus*,

6 COONIN, Bryna. Open Access Publishing in Business Research: The Authors' Perspective. *Journal of Business & Finance Librarianship*, 2011, vol. 16, iss. 3, p. 193–212.

7 BAIR, Carolyn Ruchert; HAWORTH, Jenifer Grant. Doctoral Student Attrition and Persistence: A Meta-Synthesis of reasearch. In *Higher Education: Handbook of Theory and Research*. Springer Netherlands, 2005, t. 19, p. 562.

8 Ten pat.

9 Ten pat.

10 TOGIA, Aspasia; KOROBILI, Stella. Attitudes

towards open access..., p. 221–231.

11 Išskiriamos tokios pagrindinės mokslininkų požiūrio į atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidybą tyrimų kryptys: mokslininkų žinios apie atvirąją prieigą ir naudojimosi ja patirtis (1); veiksniai, lemiantys autorių sprendimą naudotis ar ne atvirąją prieigą (2); požiūris į atvirosios prieigos mokslinius žurnalus (3); požiūris į publikavimo mokesčius (angl. *author charges*) (4); mokslinės disciplinos įtaka mokslininkų leidybinei elgsenai (5).

Emeraldinsight, LISTA; atvirosios prieigos socialinių mokslų talpykloje SSRN; atvirosios prieigos institucinėje talpykloje eLABA¹², kaip informacijos šaltiniu naudotasi ir analizuotų mokslinių publikacijų bibliografiniais aprašais.

Tyrimas vyko tokiais etapais:

1. Atlikta surinktos medžiagos analizė ir išskirtos tokios kategorijos: autorius, publikacijos pavadinimas, šaltinis, respondentų apibūdinimas, tyrimo imtis, naudojami tyrimo metodai ir instrumentai empiriniams duomenims surinkti, tyrimo klausimai, tyrimo tikslai, tyrimo uždaviniai, tyrimo objektas, tyrimo apribojimai ir tolesnės perspektyvos, pagrindinės išvados ir rekomendacijos bei kita į šias kategorijas nepatenkanti, tačiau svarbi informacija. Medžiaga buvo analizuojama sistemingai, fiksuojant tam tikrus duomenis pagal išskirtas kategorijas tam, kad vėliau būtų galima ieškoti sąsajų tarp skirtingų tyrimų ir jų rezultatų ir sisteminti informaciją. Šiame etape taip pat išskirtos ir fiksuotos esmingą informaciją teikiančios citatos, kurios vėliau naudotos tikslinant ir aiškinant surinktus duomenis. Galima teigti, kad šiame etape pagal tam tikrą sistemą (išskirtas kategorijas) parengta mokslinių tyrimų nagrinėjama tema santrauka.
2. Antrajame etape surinkti duomenys analizuoti ieškant sąsajų tarp skirtingų tyrimų ir suformuluotos tokios kategorijos: *tyrimo autorius (-iai), pavadinimas, publikavimo metai, tyrimo tikslas, tyrimo respondentų charakteristikos, pagrindiniai tyrimo rezultatai*. Pagal šias kategorijas suskirstyti tyrimo duomenys pateikiami straipsnio priede esančioje lentelėje, kurią sudaro visi šiame straipsnyje analizuojami moksliniai tyrimai, kurių tikslas – atskleisti mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos ypatumus.
3. Trečiajame tyrimo etape ieškota, kokius panašumus, bendrumus (tendencijas) galima įžvelgti lyginant duomenis pagal skirtingas kategorijas ir ar skirtinguose tyrimuose yra vienas kitą paneigiančių teiginių. Šiame etape duomenys taip pat analizuoti siekiant atsakyti į klausimą, kas yra matoma kiekviename iš tyrimų ir kaip tai gali būti susieta su kitais tyrimais?
4. Analizuotas visas duomenų masyvas siekiant apibendrinti duomenis ir suformuluoti tam tikras prielaidas, išvadas.

Toliau straipsnyje pateikiami gauti tyrimo rezultatai atsižvelgiant į iškeltus tyrimo uždavinius: tyrimo objekto apibrėžtys ir formuluojami tyrimo klausimai; analizuojami tyrimo metodai ir įrankiai empiriniams duomenims rinkti; susistemunami ir apibendrinami tyrimų rezultatai.

TYRIMO OBJEKTO APIBRĖŽTYS IR FORMULUOJAMI TYRIMO KLAUSIMAI

Daugumoje analizuotų publikacijų tyrimo objektas atskira kategorija neišskiriamas, tačiau tyrimo objektas ryškėja iš formuluojamo tyrimo tikslo ir tyrimo klausimų. Atlikus jų analizę išskirti tyrimo objektai pateikiami 1 lentelėje.

1 LENTELĖ. Mokslininkų leidybinės elgsenos atvirosios prieigos kontekste tyrimo objektų apibrėžtys

Atviroji prieiga	
Autorių žinios apie atvirąją prieigą	Alma Swan, Sheridan Brown; R. Serrano-Vicente, et al.; Julia Gross, Johnas Ch. Ryanas
Motyvai, skatinantys publikuoti atvirosios prieigos šaltiniuose, ir atvirosios prieigos barjerai	Alma Swan, Sheridan Brown
Požiūris į besikeičiančią mokslinės komunikacijos sistemą	Ianas Rowlandsas, et al.
Leidybinė elgsena komunikacijos kaitos kontekste	Ianas Rowlandsas, et al.
Atvirosios prieigos moksliniai žurnalai	
Autorių žinios apie atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidybą	Dave'as Nicholas, et al.;
Autorių požiūris į atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidybą	Dave'as Nicholas, et al.; Jenifer Rowley, et al.; Julia Gross, Johnas Ch. Ryanas
Publikavimo atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose praktikos (publikavimo intensyvumas)	Dave'as Nicholas, et al.; Jenifer Rowley, et al.; Julia Gross, Johnas Ch. Ryanas
Publikavimo atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose privalumai ir trūkumai	Jenifer Rowley, et al.; Julia Gross, Johnas Ch. Ryanas
Mokslinės informacijos talpyklos	
Žinios apie atvirosios prieigos mokslinės informacijos talpyklas	C. Creaser, et al.; Elena Macevičiūtė, Thomas D. Wilsonas
Mokslininkų publikacijų kėlimo į mokslinės informacijos talpyklas elgsena	C. Creaser, et al.; Elena Macevičiūtė, Thomas D. Wilsonas; R. Serrano-Vicente, et al.
Atvirosios prieigos per institucinę talpyklą diegimo mokslo kontekstas	Elena Macevičiūtė, Thomas D. Wilsonas
Naudojimosi institucine talpykla motyvai ir barjerai	Elena Macevičiūtė, Thomas D. Wilsonas; C. Creaser, et al.; R. Serrano-Vicente, et al.

12 Paiseškai atlikti naudoti tokie raktiniai žodžiai: *open access, open access authors, attitudes repositories,*

repository(ies), open access behaviour, open access journals, academic behaviour, publishing behaviour ir kt.

Iš pirmos lentelės matyti, kad tyrimo objektas iš esmės yra mokslinių publikacijų autorių (dažniausiai respondentais nurodomi „mokslinių publikacijų autoriai“, o ne „mokslininkai“, pastaroji respondentų grupė gali apimti mokslininko tiek kaip mokslinių publikacijų autoriaus, tiek kaip mokslinių publikacijų skaitytojo vaidmenis) *leidybinė elgsena atvirosios prieigos kontekste*. Šiame straipsnyje leidybinė elgsena yra suprantama, visų pirma, kaip autorių pasirinkimas, kur publikuoti mokslinių tyrimų rezultatus (žr. šio straipsnio įvadinę dalį), taip pat ir analizuotuose tyrimuose leidybinė elgsena, visų pirma, yra susijusi su autorių sprendimu dėl mokslinės publikacijos skelbimo kanalo. Atliekant tyrimus ieškoma atsakymų į klausimus: kokie veiksniai lemia autorių pasirinkimą, kur publikuoti mokslinių tyrimų rezultatus? ką autoriai mano apie atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybą? kokia yra autorių leidybos atvirosios prieigos kontekste praktika (ar yra publikavę atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose, ar yra kėlę publikacijų į mokslinės informacijos talpyklą, kaip dažnai tai daro, su kokiais barjeriais susiduria, kas juos motyvuoja teikti publikacijas atvirajai prieigai, o kas sulaiko ir kt.). Taigi, galima teigti, kad analizuotų mokslinių tyrimų objekto apibrėžtis yra *mokslininkų leidybinė elgsena atvirosios prieigos kontekste* ir tiriami iš tokios tyrimo objekto apibrėžties kylantys klausimai, kuriuos apibendrintai galima suskirstyti taip: žinios apie atvirąją prieigą; nuomonė apie atvirąją prieigą; naudojimosi atvirąja prieiga praktikos (kaip dažnai naudojasi, kokia naudojimosi patirtis – su kokiais barjeriais susidūrė ir pan.); motyvai, skatinantys naudotis atvirąja prieiga, ir atvirosios prieigos barjerai; atvirosios prieigos privalumai ir trūkumai.

Panašius tyrimo klausimus (temas) išskyrė ir A. Togia ir S. Korobili, atliksius mokslininkų leidybinės elgsenos atvirosios prieigos mokslinių žurnalų kontekste tyrimų metasintezę: mokslininkų žinios apie atvirąją prieigą ir naudojimosi ja patirtis (1); veiksniai, lemiantys autorių sprendimą naudotis ar ne atvirąja prieiga (2); požiūris į atvirosios prieigos mokslinius žurnalus (3); požiūris į publikavimo mokesčius (angl. *author charges*) (4); mokslinės disciplinos įtaka mokslininkų leidybinei elgsenai (5).¹³

Analizuojant duomenis matyti, kad visų šių klausimų centre yra siekis išsiaiškinti, kokie veiksniai ir kaip lemia autorių sprendimą, kur publikuoti mokslinių tyrimų rezultatus, tyrimuose ieškoma sąsajų tarp mokslininkų naudojimosi atvirąja prieiga praktikos ir kitų veiksnių (pvz., kaip tai, ką autoriai mano apie atvirąją prieigą, yra susiję su jų naudojimosi atvirąja prieiga dažnumu ir kt.). Pastebėta, kad dauguma minėtų autorių labai susitelkia į mokslininko leidybinės elgsenos tyrimą ir labai mažai tiria ar visai netiria tam tikros disciplinos, universiteto ir kt. mokslo kontekstą, išskyrus Elenos Macevičiūtės

ir Thomo D. Wilsono atliktą tyrimą, kuriame mokslininkų klausta, ar jie žino apie universiteto leidybos politiką, ar išmano autorių teisių klausimus ir kt., siekiant ištirti *atvirosios prieigos per institucinę talpyklą diegimo mokslo kontekstą*. Pastarojo pobūdžio tyrimai leidžia matyti visuminį mokslininko leidybinės elgsenos vaizdą, nes atsieti nuo konteksto duomenys leidžia spręsti apie tai, kokia yra situacija, tačiau lieka neaišku, kokie veiksniai lemia būtent tokios situacijos susidarymą.

TYRIMŲ METODAI IR INSTRUMENTAI, NAUDOJAMI EMPIRINIAMS DUOMENIMS RINKTI

Atlikti tyrimai įvairuoja pagal tyrimo mastą, respondentų aprėptį disciplinos požiūriu, tiriamą atvirosios prieigos įgyvendinimo būdą ir pasirinktą tirti mokslininko vaidmenį (žr. 2 lentelę). Šią lentelę galima išskleisti įvairiai dėliojant skirtingas jos grafas – pavyzdžiui, tarptautiniai vienai disciplinai atstovaujančių mokslininkų leidybinės elgsenos atvirosios prieigos mokslinių žurnalų kontekste tyrimai, nacionaliniai mokslininkų publikacijų kėlimo į mokslines talpyklas elgseną analizuojantys tyrimai, tarptautiniai įvairioms mokslo disciplinoms atstovaujančių mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimai ir kt.

Žvelgiant į atliktą tyrimų analizę (žr. straipsnio priedą) matyti, kad dažniausiai pasitelkiamas tyrimo metodas yra apklausa, o instrumentas tyrimo duomenims surinkti – anketa. Tyrimo anketos konstruojamos panašiai – pirmiausia bandant išsiaiškinti autorių turimas žinias ir požiūrį į atvirąją prieigą ir palaipsniui pereinant prie klausimų apie naudojimosi atvirąją prieigą praktikas ir atvirosios prieigos privalumus ir trūkumus. Analizuotuose tyrimuose plačiai naudotas lyginamosios analizės tyrimo metodas siekiant išsiaiškinti kaip / ar skiriasi mokslininkų požiūris į atvirąją prieigą ir naudojimosi ja praktikos tarp skirtingų šalių, amžiaus ir skirtingoms mokslo disciplinoms atstovaujančių mokslininkų, taip pat lyginti skirtingais laikotarpiais atlikti tyrimai siekiant nustatyti mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos pokyčius. Pastebėtina, kad analizuotuose tyrimuose nors retai, tačiau yra derinami skirtingi empirinių duomenų rinkimo būdai (pavyzdžiui, anketinė apklausa ir grupinių diskusijų tyrimas, anketinė apklausa ir interviu) ir rezultatai lyginami tarpusavyje – ieškoma panašumų, sąsajų, prieštarių.

Žvelgiant į antrąją lentelę ir bandant įvertinti visuminį naudojamų metodų ir instrumentų empiriniams duomenims rinkti vaizdą matyti, kad iš esmės tyrimo metodologiją lemia ne tiek pasirinktas tyrimo metodas (dažniausiai taikomas apklausos tyrimo metodas, o empiriniai duomenys surenkami pasitelkiant anketą), kiek kiti parametrai, pavyzdžiui, tyrimo mastas, tyrimo aprėptis disciplinos požiūriu. Net ir naudojant tą patį tyrimo instrumentą – anketą, vienaip ji bus konstruojama tiriant mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną tarptautiniame kontekste (formuluojami bendresnio pobūdžio, dominuojančias tendencijas padedantys atskleisti klausimai), visai kitaip – pasirenkant tirti konkrečiau universiteto atvejį (žinant universiteto teisinę, kultūrinę ir kt. aplinką, gali būti formuluojami specifiskesni, konkretesnei auditorijai skirti klausimai).

2 LENTELĖ. Mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimų klasifikacija

Pagal tyrimo mastą	Pagal respondentų aprėptį disciplinos požiūriu	Pagal atvirosios prieigos įgyvendinimo būdą	Pagal mokslininko vaidmenį
Tarptautiniai	Vienos disciplinos	Atvirosios prieigos moksliniai žurnalai	Mokslininkas kaip mokslinių publikacijų autorius
Nacionaliniai	Tarpdisciplininiai	Atvirosios prieigos mokslinės informacijos talpyklos	Mokslininkas kaip mokslinių publikacijų autorius ir skaitytojas
Instituciniai	Disciplinos aspektas nėra tiriamas	Sudėtiniai (apimantys ir žurnalus, ir talpyklas)	

Atliktų tyrimų duomenys rodo, kad mokslininkų požiūris į atvirąją prieigą priklauso nuo pasirinktos mokslininko vaidmens perspektyvos, kadangi mokslininkas yra ir mokslinių publikacijų autorius ir šių mokslinių publikacijų skaitytojas¹⁴. Analizuojant mokslininkų santykį su atvirąja prieiga svarbu šiuos du vaidmenis atskirti, kadangi tai, ką mokslininkai – mokslinių publikacijų autoriai ir mokslininkai – mokslinių publikacijų skaitytojai žino apie atvirąją prieigą, koks yra jų požiūris į ją ir kokia yra jų elgsena atvirosios prieigos kontekste – skiriasi. Analizuotuose tyrimuose taip pat brėžiama aiški skirtis tarp šių dviejų mokslininkų vaidmenų – jau pavadinime įvardijant, kad yra tiriamas mokslinių publikacijų autorių atvirosios prieigos vertinimas (pavyzdžiui, A. Swan, S. Brown straipsnis „Autoriai ir atvirosios prieigos leidyba“¹⁵). Tokiu atveju ty-

rimo respondentais dažniausiai pasirenkami mokslininkai per praėjusius metus ar praėjusius kelerius metus išleidę bent po vieną mokslinę publikaciją. Kai kuriuose tyrimuose yra siekiama išsiaiškinti mokslininkų kaip mokslinių publikacijų autorių ir mokslininkų kaip mokslinių publikacijų skaitytojų požiūrį į atvirąją prieigą ir galimas šių vaidmenų dviprasmybes (pavyzdžiui, Creaser et al., 2010¹⁶). Tokių tyrimų rezultatai atskleidžia, kad mokslininkai yra linkę naudotis atvirosios prieigos moksliniais informacijos šaltiniais, tačiau patys nėra linkę savo mokslinių publikacijų skelbti atvirosios moksliniuose žurnaluose ar juos kelti į mokslinės informacijos talpyklas.

MOKSLININKŲ LEIDYBINĖS ELGSENOS ATVIROSIOS PRIEIGOS KONTEKSTE TYRIMŲ REZULTATAI

Vienas svarbesnių pirmųjų bandymų išanalizuoti mokslininkų leidybinę elgseną atvirosios prieigos kontekste yra A. Swan ir S. Brown 2004 m. straipsnyje „Autoriai ir atvirosios prieigos leidyba“¹⁷ publikuoti tyrimo duomenys. Tyrėjos, apklaususios atvirosios prieigos šaltiniuose mokslines publikacijas skelbusius 157 autorius ir 160 niekada neskelbusių autorių, nustatė, kad autoriai, kurie nėra publikavę mokslinių straipsnių atvirosios prieigos šaltiniuose, pakankamai daug žino apie juos, kiek mažiau žino apie mokslinės informacijos talpyklas. Kaip pagrindinį barjerą, kodėl nepublikuoja mokslinių tyrimų rezultatų atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose, šie autoriai nurodė, kad nėra pakankamai su jais susipažinę. Autoriai, kurie yra paskelbę mokslinių publikacijų atvirosios prieigos šaltiniuose, nurodė, kad svarbiausias publikavimo motyvas yra atvirumo ir prieinamumo principas, o kaip pagrindinius atvirosios prieigos barjerus šie autoriai nurodė nerimą dėl to, kad toks publikavimas sumažins jų galimybes gauti finansavimą vėlesniems tyrimams ir kad nukentės jų straipsnių cituojamumo rodiklis. Iš apklaustųjų 40 proc. autorių teigė teikiantys tradiciniuose prenumeruojamuose moksliniuose žurnaluose publikuotus straipsnius mokslinės informacijos talpykloms, beveik 80 proc. respondentų nurodė, kad teiktų, jei to reikalautų universiteto vadovybė ar tyrimams finansavimą

14 SALE, Arthur. Researchers and institutional repositories. In *Open Access: Key Strategic, Technical and Economic Aspects*. Oxford, 2006, p. 87–98.

15 SWAN, Alma; BROWN, Sheridan. Authors and open access publishing. *Learned Publishing*, 2004, vol. 17, iss. 3, p. 219–224.

16 CREASER, Claire et al. Authors' Awareness and Attitudes Toward Open Access Repositories. *New Review of Academic Librarianship*, 2010, vol. 16, iss. 1, p. 145–161.

17 SWAN, Alma; BROWN, Sheridan. Authors and open access publishing... p. 219–224.

skirianti įstaiga. Pažymėtina, kad šis A. Swan ir S. Brown tyrimas yra bendro pobūdžio, jame detaliau neanalizuotos respondentų charakteristikos – amžius, gyvenamoji vieta, atstovaujama mokslo disciplina.

Vienas svarbiausių ir didžiausių aprėptimi yra D. Nicholas'o, P. Huntingtono, I. Rowlandso 2004 m. atliktas ir 2005 m. straipsnyje „Autorių požiūris į atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidybą“¹⁸ publikuotas tyrimas, kurio imtis – apklausti 3 787 mokslinių straipsnių autoriai iš 97 pasaulio šalių. Nustatyta, kad autoriai apie atvirąją prieigą žino gana mažai, taip pat mažuma autorių publikavo mokslinių tyrimų rezultatus atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose (vienas iš dešimties apklaustųjų). Požiūriui į atvirąją prieigą ir naudojimosi ja praktikoms įtakos turi autoriaus gyvenamoji vieta ir atstovaujama mokslo disciplina. 2005 m. I. Rowlandsas, D. Nicholas norėdami išsiaiškinti, kaip / ar keičiasi autorių atvirosios prieigos leidybinė elgsena, pakartotinai atliko tyrimą ir jo rezultatus 2006 m. paskelbė moksliniame straipsnyje „Besikeičiantis mokslinės komunikacijos laukas: tarptautinė vyresniųjų mokslo darbuotojų apklausa“¹⁹. Tyrėjai apklausė 5 513 vyresniųjų mokslo darbuotojų, gyvenančių įvairiose pasaulio šalyse ir atstovaujančių įvairioms mokslo disciplinoms. Straipsnyje tarpusavyje lyginami 2004 m. ir 2006 m. atlikto tyrimo rezultatai, kurie rodo, kad padidėjo mokslininkų, žinančių apie atvirąją prieigą, procentas (mokslininkų, žinančių apie atvirąją prieigą, padaugėjo 10 proc., o nieko nežinančiųjų sumažėjo 25 proc.). Autorių, skelbiančių mokslines publikacijas atvirosios prieigos šaltiniuose, padaugėjo 18 procentų.

Svarbūs ir C. Creaser et al. 2010 m. moksliniame straipsnyje „Autorių žinios ir požiūris į atvirosios prieigos talpyklas“²⁰ publikuoti atlikto autorių atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimo rezultatai. Tyrimo metu apklausti 3 139 mokslininkai, gyvenantys Europos Sąjungos šalyse, taip pat pagal keturis scenarijus apklausti diskusijų grupių dalyviai – dviejų skirtingų tyrimų metodų rezultatai lyginti tarpusavyje. Tyrimo rezultatai atskleidė skirtumus tarp atskirų mokslo disciplinų autorių ir tai, kad labiausiai autorius motyvuojantis veiksnys teikti publikacijas mokslinės informacijos talpykloms yra platesnė mokslinių tyrimų rezultatų sklaida; kaip motyvaciją silpninančius veiksnius nurodė baimė dėl galimų autorių teisių pažeidimų, embargo periodą ir nenorą kelti mokslinius straipsnius į tokį šaltinį, kuriame skelbiamas ir nerecenzuotas turinys.

Analizuojant autorių atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimų rezultatus matyti, kad žvelgiant iš autorių perspektyvos atvirosios prieigos kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalo reikšmė formaliosios mokslinės komunikacijos kontekste palaipsniui didėja: autoriai daugiau žino apie atvirąją prieigą, palankiau ją vertina ir yra linkę dažniau ja naudotis kaip leidybos kanalu, tačiau

žinios apie atvirąją prieigą ne visais atvejais yra pakankamos ir dažnai tampa kliūtimi šios prieigos kaip leidybos kanalo plėtrai. Tai, kad mokslininkai atvirąją prieigą vertina vis palankiau, rodo ir naujausias Jenifer Rowley ir bendraautorė 2017 m. atliktas didelės apimties tyrimas (žr. straipsnio priedą)²¹, kurio duomenimis autoriai linkę išskirti daugiau atvirosios prieigos privalumų nei trūkumų. Taip pat tyrimo duomenys rodo, kad nyksta požiūrių į atvirąją prieigą skirtumai tarp skirtingoms mokslo disciplinoms atstovaujančių autorių.

Lyginamasis tyrimo metodas taikytas analizuojant skirtingų mokslo sričių atstovų atvirosios prieigos leidybinę elgseną. Tyrimų rezultatai rodo, kad mokslo srities įtaka mokslininkų turimoms žinioms apie atvirąją prieigą, atvirosios prieigos vertinimui ir naudojimuisi ja yra didelė. Tikslųjų mokslų (matematikos, fizikos, medicinos) atstovai atvirąją prieigą vertino labiau teigiamai ir buvo linkę ja naudotis dažniau negu socialinių ir humanitarinių mokslų atstovai²². Priežastys, kodėl yra atotrūkis tarp skirtingų mokslo sričių atvirosios prieigos vertinimo, detaliau analizuotos tuose tyrimuose, kuriuose tyrimo respondentai – vienai mokslo sričiai atstovaujantys mokslininkai. Julios Gross ir Johno Ch. Ryano straipsnyje „Tyrimų aplinkybės: atvirosios prieigos leidybos vertinimas menuose ir humanitarikoje“ teigiama, kad humanitarinių ir menų mokslų atskirtis nuo atvirosios prieigos susiformavo istoriškai²³. Tai lėmė, kad mokslinių publikacijų leidybos krizė 1986–2004 m. daugiausia palietė tikslųjų mokslų sritį dėl išaugusių recenzuojamų tikslųjų mokslų žurnalų parengimo ir platinimo išlaidų. Anot Byronos Anderson, tiek išaugusios mokslinių žurnalų kainos, tiek tikslųjų mokslų atstovų noras kuo greičiau ir kuo plačiau paskleisti mokslinių tyrimų duomenis, skatina juos naudotis atvirosios prieigos leidybos galimybėmis²⁴.

18 NICHOLAS, David; HUNTINGTON, Paul; ROWLANDS, Ian. Open access journal publishing: the views of some of the world's senior authors. *Journal of Documentation*, 2005, vol. 61, iss. 4, p. 497–519.

19 ROWLANDS, Ian; NICHOLAS, Dave. The changing scholarly communication landscape: an international survey of senior researchers. *Learned Publishing*, 2006, vol. 19, iss. 1, p. 31–55.

20 CREASER, Claire et al. Authors' Awareness and Attitudes..., p. 145–161.

21 ROWLEY, Jenifer; JOHNSON, Frances; SBAFFI, Laura; FRASS, Will; DEVINE, Elaine. Academics' Behaviors and Attitudes Towards Open Access

Publishing in Scholarly Journals. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 2017, vol. 68, iss. 5, p. 1201–1211.

22 NICHOLAS, David; HUNTINGTON, Paul; ROWLANDS, Ian. Open access journal publishing..., p. 497–519.

23 GROSS, Julia; RYAN, John Charles. Landscapes of Research: Perceptions of Open Access (OA) Publishing in the Arts and Humanities. *Publications*, 2015, vol. 3, iss. 2, p. 65–88.

24 ANDERSON, Byron. Open Access Journals. *Behavioral & Social Sciences Librarian*, 2004, vol. 22, iss. 2, p. 93–99.

Bendra tendencija, kad tikslųjų mokslų atstovai yra labiau linkę tiek domėtis, tiek naudotis atvirąja prieiga kaip leidybos kanalu, neturėtų būti absoliutinama, nes tiriant vieną konkretų atvejį (tiriant vieno universiteto ar vienos mokslo srities mokslininkų požiūrį į atvirąją prieigą) gali būti gaunami ir kitokie rezultatai (dėl tam tikros mokslinių publikacijų leidybos politikos, mokslinių publikacijų leidybos tradicijų ir kt.). Pavyzdžiui, Angelos A. Hernandez-Borges ir bendraautorių straipsnyje „Ispanijos medicinos srities mokslinių publikacijų autorių žinios ir požiūris į atvirąją prieigą ir straipsnio paruošimo leidybai mokestį“ pateikiami atlikto tyrimo rezultatai (autorių anketinė apklausa) rodo, kad medicinos srities mokslinių publikacijų autoriai Ispanijos universitetuose apie atvirąją prieigą žino mažai, t. y. 22 proc. respondentų²⁵. Naujausio 2017 m. publikuoto J. Rowley ir bendraautorių tyrimo rezultatai rodo, kad ribos tarp skirtingų mokslo sričių atstovų atvirosios prieigos vertinimo ir naudojimosi ja kaip leidybos kanalu praktikų nyksta²⁶. Ypatingo pasiskirstymo tarp atsakymų nenustatė ir E. Macevičiūtė ir T. D. Wilsonas, kurie analizavo vieno regioninio Švedijos universiteto mokslininkų požiūrį į mokslinės informacijos talpyklas ir naudojimosi jomis praktikas²⁷.

MOKSLININKŲ ATVIROSIOS PRIEIGOS LEIDYBINĖS ELGSENOS TYRIMAI LIETUVOJE

Lietuvos mokslininkai analizavo atvirosios prieigos situaciją Lietuvoje (Krivienė ir Petrauskienė, 2007²⁸; Kuprienė, Petrauskienė, 2009²⁹; Dagienė, Paliulis, 2009³⁰; Kuprienė, 2010³¹; Tautkevičienė, 2011³²), ištyrė ir susistemino medžiagą apie institucines talpyklas (Glosienė, Viliūnas, 2006³³). Atvirosios prieigos tema analizuota mokslo komunikacijos ir jos kaitos kontekstuose, nagrinėti atvirosios prieigos ir autorių teisės klausimai (Stonkienė, Atkočiūnienė, Matkevičienė, 2009³⁴), tačiau išsamaus savarankiško tyrimo, kuriame būtų nagrinėjama mokslininkų leidybinė elgsena atvirosios prieigos kontekste Lietuvoje iki šiol nebuvo atlikta. 2009 m. Gintarė Tautkevičienė, Genė Duobinienė, Meilutė Kretavičienė, Irena Krivienė, Žibutė Petrauskienė atliko mokslininkų ir kitų tyrėjų naudojimosi elektroniniais mokslo informacijos šaltiniais ugdymo poreikio apimties ir sudėties mokslinį tyrimą. Tyrimo metu tarp kitų klausimų, susijusių su mokslininkų informaciniu raštingumu, buvo teirautasi apie respondentų naudojimąsi atvirosios prieigos ištekliais, publikacijų kėlimą į atvirosios prieigos išteklius (tyrimo respondentai – Lietuvos aukštųjų mokyklų dėstytojai, mokslininkai, doktorantai, magistrantai, iš viso apklausti 647 respondentai). Šio tyrimo duomenimis, atvirosios prieigos žurnalais naudojasi

54,6 proc. respondentų, institucinėmis talpyklomis – 23,2 proc.; 58,4 proc. apklaustųjų teigė nežinantys apie galimybę savo mokslinių tyrimų duomenis publikuoti atvirosios prieigos būdu, 41 proc. respondentų nurodė savo mokslines publikacijas įkeliantys į atvirosios prieigos šaltinius³⁵. 2015 m. G. Tautkevičienė ir Zinaida Manžuch atliko šio tyrimo tęsinį ir nustatė, kad į mokslinės informacijos talpyklas savo atliktų tyrimų duomenis įkelia 38,6 proc. tyrėjų. Lyginant su 2009 m. tyrimo duomenimis, tyrėjų, įkeliančių savo publikacijas į talpyklas, dalis išaugo 23 proc., t. y. daugiau nei du kartus. Tyrėjai, publikuojantys straipsnius atvirosios prieigos žurnaluose, sudaro 46,8 proc. Jų dalis, palyginti su 2009 m. tyrimų duomenimis, išaugo 26,2 procento³⁶.

Marijos Stonkienės, Zenonos Atkočiūnienės, Renatos Matkevičienės monografijoje „Autorių teisės mokslo komunikacijoje. Lietuvos mokslininkų kūrinių, publikuojamų valstybės remiamuose moksliniuose žurnaluose, teisinė intelektinės nuosavybės apsauga“ pateikiami Lietuvos valstybės remiamų mokslinių

25 HERNÁNDEZ-BORGES, Angel A. et al. Awareness and attitude of Spanish medical authors to open access publishing and the “author pays” model. *Journal of the Medical Library Association*, 2006, vol. 94, iss. 4, p. 449–451.

26 ROWLEY, Jenifer; JOHNSON, Frances; SBAFFI, Laura; FRASS, Will; DEVINE, Elaine. Academics’ Behaviors and Attitudes..., p. 1201–1211.

27 MACEVIČIŪTĖ, Elena; WILSON, Thomas D. Institucinės talpyklos ir universitetų mokslinių rezultatų publikavimas: Švedijos regioninio universiteto atvejis. *Knygotyra*, 2013, t. 61, p. 101–129.

28 KRIVIENĖ, Irena; PETRAUSKIENĖ, Žibutė. Co-operation amongst Lithuanian academic libraries to increase and promote access to information. *SCONUL Focus*, 2007, vol. 42, p. 53–67.

29 KUPRIENĖ, Jūratė; PETRAUSKIENĖ, Žibutė. Open access to scientific publications: the situation in Lithuania. *ScieCom Info*, 2009, vol. 5, no. 2.

30 DAGIENĖ, Eleonora; PALIULIS, Narimantas. Features, Possibilities and Problems of Academic E-Publishing in Lithuania. *Business: Theory and Practice*, 2009, vol. 10, iss. 2, p. 159–171.

31 KUPRIENĖ, Jūratė. Atviros prieigos prie Lietuvos mokslinių publikacijų problemos ir galimybės. *Aukštojo mokslo kokybė*, 2010, nr. 7, p. 226–247.

32 TAUTKEVIČIENĖ, Gintarė. *Lietuvos mokslo ir studijų institucijų mokslinės veiklos rezultatų viešinimo atvirosios prieigos žurnaluose ir institucinėse talpyklose studija*. Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacija, 2011, Vilnius. 21 p. [žiūrėta 2017 m. liepos 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lmba.lt/sites/default/files/OA_tyrimo%20ataskaita.pdf>.

33 GLOSIENĖ, Audronė; VILIŪNAS, Giedrius. Institucinės talpyklos ir naujoji mokslinės komunikacijos infrastruktūrų sankloda. *Informacijos mokslai*, 2006, t. 36, p. 53–67.

34 STONKIENĖ, Marija; ATKOČIŪNIENĖ, Zenona; MATKEVIČIENĖ, Renata. Mokslo komunikacijos kaita. *Informacijos mokslai*, 2009, t. 48, p. 46–67.

35 TAUTKEVIČIENĖ, Gintarė; DUOBINIENĖ, Genė; KRETAVIČIENĖ, Meilutė ir kt. *Mokslininkų ir kitų tyrėjų naudojimosi elektroniniais mokslo informacijos šaltiniais ugdymo poreikio apimties ir sudėties mokslinis tyrimas*. Vilnius, 2010. 154 p.

36 TAUTKEVIČIENĖ, Gintarė; MANŽUCH, Zinaida. *Tęstinis mokslininkų ir kitų tyrėjų naudojimosi elektroniniais mokslo duomenų ištekliais ugdymo poreikio apimties ir sudėties mokslinis tyrimas*. Vilnius, 2015. 188 p.

žurnalų redaktorių ir straipsnių autorių požiūrių į atvirąją prieigą prie mokslo kūrinių tyrimų rezultatai. Mokslo straipsnių autorių anketinis tyrimas parodė, kad mokslininkai kaip mokslinės informacijos naudotojai (skaitytojai) atvirąją prieigą vertina teigiamai, tačiau kaip mokslinės literatūros autoriai nėra linę savo darbų publikuoti atvirosios prieigos informacijos šaltiniuose.³⁷

Išvados

Atlikus literatūros analizę ryškėja, kad mokslininkų leidybinės elgsenos atvirosios prieigos kontekste tyrimų aktualumas nuo Budapešto atvirosios prieigos iniciatyvos deklaracijos pasirašymo 2002 m. iki dabar nesumažėjo. Šio tyrimo objekto aktualumą lemia tiek bendras atvirosios prieigos mokslinių tyrimų aktualumas (be mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimų, taip pat lyginami atvirosios prieigos mokslinių žurnalų ir prenumeruojamų mokslinių žurnalų cituojamumo rodikliai, tiriami atvirosios prieigos teisiniai klausimai, analizuojami atvirosios prieigos mokslinių žurnalų finansavimo modeliai ir kt.), tiek ir tai, jog žinios apie mokslininkų naudojimąsi atvirąja prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu leidžia spręsti apie atvirosios prieigos kaip leidybos kanalo patrauklumą, numatyti naudojimosi juo perspektyvas ir jo tobulinimo sritis.

Mokslininkų atvirosios prieigos leidybinė elgsena kaip tyrimo objektas yra pakankamai išsamiai tyrinėta įvairiuose užsienio autorių darbuose. Užsienio šalių tyrėjai 2004–2017 m. atliko didelės apimties tyrimus (imtis – 3000–7000 apklaustų respondentų) ir išryškino bendras mokslininkų naudojimosi atvirąja prieiga kaip leidybos kanalu tendencijas. Atlikti atvejo tyrimai leidžia spręsti apie konkrečios mokslo institucijos ar mokslo disciplinos situaciją.

Iš mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimo objekto apibrėžties iškyla klausimai apie mokslininkų turimas atvirosios prieigos žinias ir požiūrį į ją kaip į leidybos kanalą, naudojimosi ja praktikas (naudojimosi intensyvumą, pasirenkamus atvirosios prieigos įgyvendinimo būdus ir kt.), barjerus, su kuriais susiduriama naudojantis atvirąja prieiga, ir jos privalumus, teigiamus aspektus. Iš esmės analizuotuose tyrimuose siekiama nustatyti, kokie veiksniai ir kaip stipriai lemia mokslininkų atvirosios prieigos leidybinę elgseną. Atitinkamai veiksnius galima suskirstyti: turimos žinios apie atvirąją prieigą ir požiūris į ją, naudojimosi atvirąja prieiga patirtis (teigiama ar neigiama), išskiriami atvirosios prieigos privalumai (kokius privalumus mokslininkai išskiria ir ar jie pakankamai reikšmingi nagrinėjamame kontekste) ir barjerai, su kuriais mokslininkai jau susidūrė ar kurie sulaiko juos nuo publikavimo atvirosios prieigos

šaltiniuose. Nors Lietuvoje nagrinėti įvairūs su atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidyba susiję klausimai, tačiau išsamaus ir savarankiško mokslininkų naudojimosi atvirąja prieiga tyrimo, kurio objektas – mokslininkų leidybinė elgsena atvirosios prieigos kontekste, iki šiol nebuvo atlikta. Mokslininkų naudojimosi atvirąja prieiga kaip leidybos kanalu elgsenos problematika paliesta tiriant su mokslinės informacijos ieška, atvirosios prieigos autorių teisėmis susijusius klausimus. Remiantis užsienio šalių mokslininkų atliktų mokslinių tyrimų metodika ir rezultatais būtų pravartu parengti mokslininkų leidybinės elgsenos atvirosios prieigos kontekste tyrimą Lietuvoje. Tokio pobūdžio tyrimas leistų įvertinti atvirosios prieigos situaciją mūsų šalyje iš mokslininkų perspektyvos ir numatyti šios mokslinių publikacijų leidybos krypties perspektyvas bei plėtros kryptis.

Dažniausiai pasitelkiami mokslinių tyrimų metodai – apklausa, įrankis empiriniams duomenims surinkti – anketa. Išanalizavus empirinių tyrimų rezultatus matyti, kad mokslininkai apie atvirąją prieigą (tiek atvirosios prieigos mokslinius žurnalus, tiek mokslinės informacijos talpyklas) ir jos teikiamas galimybes žino vis daugiau. Vis dėlto žinių apie atvirąją prieigą stoka išlieka pagrindine autorių nesinaudojimo šiuo leidybos kanalu problema. Empirinių tyrimų duomenys atskleidžia, kad atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidyba apipinta mitais – atvirosios prieigos moksliniai žurnalai autorių siejami su nerecenzuojama moksline literatūra, autoriai teigia jaučiantys nerimą teikdami mokslines publikacijas leidybai atvirosios prieigos moksliniams žurnalams dėl to, kad šie, anot jų, yra menkesnio prestižo nei prenumeruojami moksliniai žurnalai ir dėl to mokslinių straipsnių skelbimas juose gali neigiamai atsiliepti jų mokslinei karjerai, galimybėms gauti finansavimą tolesniems tyrimams atlikti ir sumažinti jų mokslinių publikacijų cituojamumo rodiklį. Mokslinių publikacijų įkėlimas į atvirosios prieigos mokslines talpyklas siejamas su platesne mokslinių tyrimų rezultatų sklaida, tačiau mokslininkus sulaiko baimė pažeisti autorių teises, nežinojimas apie mokslinės publikacijos, skelbtos prenumeruojamame moksliniame žurnale, embargo periodo trukmę. Analizuoti tyrimų duomenys taip pat parodė, kad mokslininkų nuomonei apie atvirosios prieigos mokslinių publikacijų leidybą gali turėti įtakos mokslininkų atstovaujama mokslo disciplina. Matyti, kad mokslininkų leidybines praktikas formuoja tiek mokslo įstaigos, tiek atskiros mokslo disciplinos mokslinių publikacijų leidybos kultūra.

37 STONKIENĖ, Marija; ATKOČIŪNIENĖ, Zenona Ona; MATKEVIČIENĖ, Renata. *Autorių teisės mokslo komunikacijoje*: Lietuvos mokslin-

kų kūrinių, publikuojamų valstybės remiamuose moksliniuose žurnaluose, teisinė intelektinės nuosavybės apsauga. Vilnius, 2009. 350 p.

Bendras analizuotų tyrimų vaizdas leidžia įžvelgti tam tikras tyrimų perspektyvas. Matyti, kad esminės žinios apie mokslininkų leidybinę elgseną atvirosios prieigos kontekste surinktos – išskirti pagrindiniai ją lemiantys veiksniai: mokslininkų turimos žinios apie atvirąją prieigą (kiek ir ką autoriai žino apie atvirąją prieigą) ir iš to kylantis atvirosios prieigos vertinimas (kaip mokslininkai vertina atvirąją prieigą – remdamiesi mitais ar patikimomis žiniomis ir kt.). Įvertinant tai, kad mokslininkas kaip autorius ir skaitytojas yra pagrindinis mokslinės komunikacijos dalyvis ir jo pasirinkimas, kur ir kaip publikuoti mokslinių tyrimų duomenis, iš esmės lemia mokslinių publikacijų leidybos sritį, tolesnė tyrimų eiga galėtų remtis būtent mokslininko vaidmens atvirosios prieigos leidyboje išryškiniu išplečiant respondentų imtį ir apklausiant ne tik mokslininkus, bet ir kitas suinteresuotąsias mokslinės komunikacijos grupes – leidėjus, mokslinių bibliotekų darbuotojus, mokslo institucijų administracijos atstovus, formuojančius leidybos politiką. Tyrimo klausimus aktualu formuluoti susitelkiant į mokslininko poziciją. Kodėl mokslininkui kaip mokslinių publikacijų autoriui yra naudinga skelbti mokslines publikacijas atvirosios prieigos šaltiniuose? Kokie atvirosios prieigos barjerai ir kaip mokslininkui, norinčiam skelbti mokslines publikacijas atvirosios prieigos šaltinyje, juos įveikti? Kokiomis kryptimis atvirosios prieigos leidyba turėtų plėtotis atsižvelgiant į mokslininko kaip autoriaus poreikius? koks mokslinės bibliotekos darbuotojų / leidėjų / mokslo institucijos administracijos vaidmuo mokslininko atvirosios prieigos leidybinės elgsenos kontekste? Tokia kryptis išplėstų mokslininkų leidybinės elgsenos atvirosios prieigos kontekste tyrimo objektą ir suteiktų reikšmingos informacijos apie galimas atvirosios prieigos kaip leidybos kanalo tobulinimo strategijas.

Šis atliktas mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos tyrimas yra pirmasis bandymas susisteminti Lietuvoje ir užsienyje skelbtų mokslinių tyrimų rezultatus. Straipsnis gali būti naudingas tiriant įvairius su atvirąja prieiga susijusius klausimus, juo galima remtis tiriant Lietuvos mokslininkų leidybinę elgseną, susijusią su atvirąja prieiga. Tyrimas taip pat gali būti tęsiamas ir pildomas naujais duomenimis apie mokslininkų atvirosios prieigos leidybinės elgsenos ištirtumą.

1. ANDERSON, Byron. Open Access Journals. *Behavioral & Social Sciences Librarian*, 2004, vol. 22, iss. 2, p. 93–99. ISSN 0163-9269. DOI 10.1300/J103v22n02_06.
2. BAIR, Carolyn Ruchert; HAWORTH, Jenifer Grant. Doctoral Student Attrition and Persistence: A Meta-Synthesis of reasearch. In *Higher Education: Handbook of Theory and Research*. Springer Netherlands, 2005, vol. 19, p. 221–231. ISBN 978-1-4020-1919-7.
3. BORGMAN, Christine L.; FURNER, Jonathan. Scholarly Communication and Bibliometrics. *Annual Review of Information Science and Technology*, 2002, vol. 36, p. 2–72.
4. *Budapest Open Access Initiative* [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. liepos 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.budapestopenaccessinitiative.org/>>.
5. COONIN, Bryna. Open Access Publishing in Business Research: The Authors' Perspective. *Journal of Business & Finance Librarianship*, 2011, vol. 16, iss. 3, p. 193–212. ISSN 0896-3568. DOI 10.1080/08963568.2011.581606.
6. CREASER, Claire et al. Authors' Awareness and Attitudes Toward Open Access Repositories. *New Review of Academic Librarianship*, 2010, vol. 16, iss. 1, p. 145–161. DOI 10.1080/13614533.2010.518851.
7. DAGIENĖ, Eleonora; PALIULIS, Narimantas. Features, Possibilities and Problems of Academic E-Publishing in Lithuania. *Business: Theory and Practice*, 2009, vol. 10, iss. 2, p. 159–171. DOI 10.3846/1648-0627.2009.10.159-171.
8. DAVIS, P. M. Does open access lead to increased readership and citations? A randomized controlled trial of articles published in APS journals. *Physiologist*, 2010, vol. 53, iss. 6, p. 197–201.
9. GLOSIENĖ, Audronė; VILIŪNAS, Giedrius. Institucinės talpyklos ir naujoji mokslinės komunikacijos infrastruktūrų sankloda. *Informacijos mokslai*, 2006, t. 36, p. 53–67. ISSN 1392-0561.
10. GROSS, Julia; RYAN, John Charles. Landscapes of Research: Perceptions of Open Access (OA) Publishing in the Arts and Humanities. *Publications*, 2015, vol. 3, iss. 2, p. 65–88. ISSN 2304-6775. DOI 10.3390/publications3020065.
11. GUÉDON, Jean-Claude. The “Green” and “Gold” Roads to Open Access: the Case for Mixing and Matching. *Serials Review*, 2004, vol. 30, no. 4, p. 315–328.
12. HARNAD, Stevan; BRODY, Tim. Comparing the Impact of Open Access (OA) vs. Non-OA Articles in the Same Journals. *D-Lib Magazine*, 2004, vol. 10, iss. 6.
13. HERNÁNDEZ-BORGES, Angel A. et al. Awareness and attitude of Spanish medical authors to open access publishing and the “author pays” model. *Journal of the Medical Library Association*, 2006, vol. 94, iss. 4, p. 449–451.
14. YANG, Zheng Y (Lan); LI, Yu. University Faculty Awareness and Attitudes towards Open Access Publishing and the Institutional Repository: A Case Study. *Journal of Librarianship and Scholarly Communication*, 2015, vol. 3, iss. 1, p. eP1210. DOI 10.7710/2162-3309.1210.
15. KRIVIENĖ, Irena; PETRAUSKIENĖ, Žibutė. Co-operation amongst Lithuanian academic libraries to increase and promote access to information. *SCONUL Focus*, 2007, vol. 42, p. 53–67. ISSN 1745-5782.
16. KUPRIENĖ, Jūratė. Atviros prieigos prie Lietuvos mokslinių publikacijų problemos ir galimybės. *Aukštojo mokslo kokybė*, 2010, nr. 7, p. 226–247.
17. KUPRIENĖ, Jūratė; PETRAUSKIENĖ, Žibutė. Open access to scientific publications: the situation in Lithuania. *ScieCom Info*, 2009, vol. 5, no. 2. ISSN 1652-3202.
18. MACEVIČIŪTĖ, Elena; WILSON, Thomas D. Institucinės talpyklos ir universitetų mokslinių rezultatų publikavimas: Švedijos regioninio universiteto atvejis. *Knygotyra*, 2013, t. 61, p. 101–129. ISSN 2345-0053.

19. NICHOLAS, David; HUNTINGTON, Paul; ROWLANDS, Ian. Open access journal publishing: the views of some of the world's senior authors. *Journal of Documentation*, 2005, vol. 61, iss. 4, p. 497–519. DOI 10.1108/00220410510607499.
20. ROWLANDS, Ian; NICHOLAS, Dave. The changing scholarly communication landscape: an international survey of senior researchers. *Learned Publishing*, 2006, vol. 19, iss. 1, p. 31–55. ISSN 1741–4857. DOI 10.1087/095315106775122493.
21. ROWLANDS, Ian; NICHOLAS, Dave; HUNTINGTON, Paul. Scholarly communication in the digital environment: what do authors want? *Learned Publishing*, 2004, vol. 17, iss. 4, p. 261–273. ISSN 1741–4857. DOI 10.1087/0953151042321680.
22. ROWLEY, Jenifer; JOHNSON, Frances; SBAFFI, Laura; FRASS, Will; DEVINE, Elaine. Academics' Behaviors and Attitudes Towards Open Access Publishing in Scholarly Journals. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 2017, vol. 68, iss. 5, p. 1201–1211. DOI: 10.1002/asi.23710.
23. SALE, Arthur. Researchers and institutional repositories. In *Open Access: Key Strategic, Technical and Economic Aspects*. Ed. Neil Jacobs. Oxford: Chandos Press, 2006, p. 87–98. ISBN 1 84334 2030.
24. SERRANO-VICENTE, R.; MELERO, R.; ABADAL, E. Open Access and Perceptions in an Institutional Landscape. *The Journal of Academic Librarianship*, 2016, vol. 42, p. 595–603. DOI: 10.1016/j.acalib.2016.07.002.
25. STONKIENĖ, Marija; ATKOČIŪNIENĖ, Zenona Ona; MATKEVIČIENĖ, Renata. *Autorių teisės mokslo komunikacijoje*: Lietuvos mokslininkų kūrinių, publikuojamų valstybės remiamuose moksliniuose žurnaluose, teisinė intelektinės nuosavybės apsauga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009. 350 p. ISBN 9789955333944.
26. STONKIENĖ, Marija; ATKOČIŪNIENĖ, Zenona; MATKEVIČIENĖ, Renata. Mokslo komunikacijos kaita. *Informacijos mokslai*, 2009, t. 48, p. 46–67.
27. SUBER, Peter. *Open Access*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2012. 242, [6] p. ISBN 978-0-262-51763-8.
28. SWAN, Alma; BROWN, Sheridan. Authors and open access publishing. *Learned Publishing*, 2004, vol. 17, iss. 3, p. 219–224. ISSN 1741–4857. DOI 10.1087/095315104323159649.
29. TAUTKEVIČIENĖ, Gintarė. *Lietuvos mokslo ir studijų institucijų mokslinės veiklos rezultatų viešinimo atvirosios prieigos žurnaluose ir institucinėse talpyklose studija*. Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacija. Vilnius, 2011. 21 p. [žiūrėta 2016 m. liepos 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lmba.lt/sites/default/files/OA_tyrimo%20atas-kaita.pdf>.
30. TAUTKEVIČIENĖ, Gintarė; DUOBINIENĖ, Genė; KRETAVIČIENĖ, Meilutė ir kt. *Mokslininkų ir kitų tyrėjų naudojimosi elektroniniais mokslo informacijos šaltiniais ugdymo poreikio apimties ir sudėties mokslinis tyrimas*. Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacija. Vilnius, 2010. 154 p.
31. TAUTKEVIČIENĖ, Gintarė; MANŽUCH, Zinaida. *Tėstinis mokslininkų ir kitų tyrėjų naudojimosi elektroniniais mokslo duomenų ištekliais ugdymo poreikio apimties ir sudėties mokslinis tyrimas*. Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacija. Vilnius, 2015. 188 p.
32. TOGIA, Aspasija; KOROBILI, Stella. Attitudes towards open access: A metasynthesis of the empirical literature. *Information Services and Use*, 2014, vol. 34, no. 3–4, p. 221–231.

PRIEDAS

Straipsnyje nagrinėjami mokslininkų leidybinės elgsenos atvirosios priegigos kontekste tyrimų analizė

Autorius (-iai) pavadinimas, publikavimo metai	Tyrimo tikslas	Tyrimo metodas	Tyrimo respondentų charakteristikos, imtis	Pagrindiniai tyrimo rezultatai
<p>SWAN, Alma; BROWN, Sheridan. Authors and open access publishing. <i>Learned Publishing</i>, 2004, vol. 17, iss. 3, p. 219-224. ISSN 1741-4857. DOI 10.1108/7095315104323159649.</p>	<p>Nustatyti, ką autoriai žino apie atvirosios priegigos leidybos galimybes, priežastis, kodėl vieni autoriai renkasi atvirosios priegigos leidybos kanalą, o kiti autoriai jų nesirenka, kokius atvirosios priegigos leidybos barjerus autoriai išskiria.</p>	<p>Apklausos tyrimo metodas (tyrimo instrumentas – anketa). Suformuluotos dvi tyrimo anketos – viena tyrimo anketa skirta autoriams, kurie yra skelbę mokslines publikacijas atvirosios priegigos šaltiniuose, ir kita anketa – skirta autoriams, kurie nėra publikavę mokslinių publikacijų atvirosios priegigos leidybos kanaluose.</p>	<p>Apklausti atvirosios priegigos šaltiniuose mokslines publikacijas skelbę 157 autoriai ir šiuose šaltiniuose mokslinių publikacijų neskelbusių 160 autorių. Apklausti autoriai, atstovaujantys įvairioms disciplinoms.</p>	<p>Apie atvirosios priegigos mokslinius žurnalus žinojo visi apklausti atvirosios priegigos šaltiniuose mokslines publikacijas skelbę autoriai, apie tai teigė žinantys ir 62 proc. šiuose šaltiniuose mokslinių publikacijų neskelbusių autorių. Apie atvirosios priegigos talpyklas apklausti autoriai žinojo mažiau nei apie atvirosios priegigos mokslinius žurnalus (daugiausiai nei 70 proc. autorių nežinojo apie talpyklas iš abiejų respondentų grupių). Autoriai nurodė tokius motyvus, skatinančius juos skelbti straipsnius atvirosios priegigos moksliniuose žurnaluose: 92 proc. autorių svarbus motyvas yra didesnis mokslinės publikacijos prieinamumas; 87 proc. – greitesnis paskelbimo laikas; 71 proc. – didesnis skaitumumas; 64 proc. – didesnis cituojamumas. Priežastys, kodėl autoriai neskelbė mokslinių straipsnių atvirosios priegigos moksliniuose žurnaluose: 70 proc. autorių nežinojo tinkamo savo tyrimų srities atvirosios priegigos mokslinio žurnalo, 69 proc. respondentų vertino atvirosios priegigos mokslinius žurnalus kaip mažesnio prestižo ir turinčius žemesnį citavimo</p>
<p>Publikuota 2004 m.</p>				

Autorius (-iai) pavadinimas, publikavimo metai	Tyrimo tikslas	Tyrimo metodas	Tyrimo respondentų charakteristikos, imtis	Pagrindiniai tyrimo rezultatai
<p>NICHOLAS, David; HUNTINGTON, Paul; ROWLANDS, Ian. Open access journal publishing: the views of some of the world's senior authors. <i>Journal of Documentation</i>, 2005, vol. 61, iss. 4, p. 497–519. DOI 10.1108/00220410510607499.</p>	<p>Nustatyti, ką autoriai žino apie atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidybą, koks yra atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidybos intensyvumas, kaip autoriai vertina atvirosios prieigos mokslinių žurnalų leidybos vietą mokslinių publikacijų leidybos kontekste.</p>	<p>Apklausos tyrimo metodas (tyrimo instrumentas – anketa)</p>	<p>Apklausta 3 787 mokslinių straipsnių autoriai iš 97 pasaulio šalių. Straipsnyje tarpusavyje lyginti atsakymai, gauti iš autorių, gyvenančių skirtinguose regionuose ir atstovaujantys skirtingoms disciplinoms.</p>	<p>rodiklį nei prenumeruojami (angl. <i>subscribe-based</i>) moksliniai žurnalai, 64 proc. autorių teigė, kad atvirosios prieigos mokslinių straipsnių mažesnis skaitomumas, o 56 proc. – kad negali nuspręsti, ko kame atvirosios prieigos moksliniame žurnale skelbti mokslinius straipsnius. Pagrindiniai barjerai, dėl kurių autoriai neskelbia publikacijų atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose, – nuostata, kad tai sumažintų jų galimybes gauti finansavimą tyrimams atlikti ir sumažintų cituojamumo rodiklį. 40 proc. apklaustų autorių teikė mokslines publikacijas talpykloms. Tyrimas parodė, kad autoriai apie atvirąją prieigą žino mažai. Autoriai, gyvenantys JAV, Australijoje, Vakarų Europoje, teigė apie atvirąją prieigą žinantys mažiau nei autoriai, gyvenantys Rytų Europoje, Pietų Amerikoje, Azijoje. Taip pat pastarosiose geografinėse zonos gyvenantys autoriai straipsnius atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose publikuodavo dažniau nei autoriai, gyvenantys Jungtinėse Amerikos Valstijose, Australijoje, Vakarų Europoje. Taip pat esama skirtumų tarp skirtingų disciplinų autorių – tiksliesiems mokslams atstovaujantys autoriai apie atvirąją prieigą žinojo daugiau ir buvo linkę dažniau joje publikuoti mokslinius straipsnius nei mokslininkai, atstovaujantys</p>

Autorius (-iai) pavadinimas, publikavimo metai	Tyrimo tikslas	Tyrimo metodas	Tyrimo respondentų charakteristikos, imtis	Pagrindiniai tyrimo rezultatai
<p>Publikuota 2005 m. Tyrimas atliktas 2004 m., tyrimo duomenys taip pat skelbti straipsnyje „Mokslinė komunikacija skaitmeninėje erdvėje: kokie autorių lūkesčiai?“. Žr. ROWLANDS, Ian; NICHOLAS, Dave; HUNTINGTON, Paul. Scholarly communication in the digital environment: what do authors want? <i>Learned Publishing</i>, 2004, vol. 17, iss. 4, p. 261–273. ISSN 1741-4857. DOI 10.1087/0953151042321680.</p>	<p>Atskleisti vyresniųjų mokslo darbuotojų – mokslinių žurnalų straipsnių autorių požiūrį besikeičiančių mokslinės komunikacijos sistemą, taip pat</p>	<p>Aplausos tyrimo metodas (tyrimo instrumentas – anketa)</p>	<p>Aplaukti 5 513 vyresniųjų mokslo darbuotojų, gyvenančių įvairiose pasaulio šalyse ir atstovaujančių įvairioms mokslinėms disciplinoms.</p>	<p>ekonomikos, verslo, socialinių ir humanitarinių mokslo sričių disciplinoms. Apskritai atvirosios prielaidos moksliniuose žurnaluose straipsnius teigė puikiai mažuma apklaustųjų – vienas iš dešimties. Australijoje, Šiaurės Amerikoje, Vakarų Europoje gyvenantys autoriai teigė, kad atvirosi prielaidos jiems asocijuojasi su trumpalaikė leidyba, nepatikimu archyvu ir menkoms karjeros galimybėmis. Dauguma Pietų Amerikoje gyvenančių apklaustųjų atvirąją prielaidą teigė vertinantys palankiai. Rytų Europos autoriai apie atvirąją prielaidą atsiliepė neigiamai, nors čia, kaip ir Pietų Amerikoje, tyrimo duomenimis, yra didžiausia atvirosios prielaidos autorių koncentracija.</p>
<p>ROWLANDS, Ian; NICHOLAS, Dave. The changing scholarly communication landscape: an international survey of senior researchers.</p>	<p>Atskleisti vyresniųjų mokslo darbuotojų – mokslinių žurnalų straipsnių autorių požiūrį besikeičiančių mokslinės komunikacijos sistemą, taip pat</p>	<p>Aplausos tyrimo metodas (tyrimo instrumentas – anketa)</p>	<p>Aplaukti 5 513 vyresniųjų mokslo darbuotojų, gyvenančių įvairiose pasaulio šalyse ir atstovaujančių įvairioms mokslinėms disciplinoms.</p>	<p>Straipsnyje tarpusavyje lyginami 2004 m. ir 2006 m. įgyvendinto tyrimo rezultatai, kurie rodo, kad pakilo mokslininkų, žinančių apie atvirąją prielaidą, procentas (mokslininkų, žinančių apie atvirąją prielaidą, skaičius išaugo 10 proc., autorių, nieko nežinančių apie atvirąją prielaidą, skaičius sumažėjo 25 proc.). Autorių, skelbiančių mokslines publikacijas atvirosios prielaidos šaltiniuose, padaugėjo 18 proc.</p>

Autorius (-iai) pavadinimas, publikavimo metai	Tyrimo tikslas	Tyrimo metodas	Tyrimo respondentų charakteristikos, imtis	Pagrindiniai tyrimo rezultatai
<p>Learned Publishing, 2006, vol. 19, iss. 1, p. 31–55. ISSN 1741–4857. DOI 10.1087/095315106775122493.</p> <p>Publikuota 2006 m.</p>	<p>išanalizuoti jų nuostatas ir leidybinę elgseną komunikacijos kaitos kontekste.</p>			<p>2006 m. tyrimo rezultatai atskleidė, kad autorių manymu, atvirosios prieigos plėtra padidins mokslinių publikacijų prieinamumą ir sumažins mokslinių bibliotekų finansinę našta, tačiau autoriai teigė nemanantys, kad mokslinių publikacijų skelbimas atvirosios prieigos šaltiniuose padidins mokslinių publikacijų kokybę. Nemaža dalis respondentų apie atvirąją prieigą teigė žinantys nepakankamai daug (tik 10 proc. atsakiusių) teigė apie institucines talpyklas žinantys daug arba pakankamai daug). 38 proc. tyrime dalyvavusių autorių pareiškė nenorą mokslines publikacijas kelti į institucinę talpyklą. Atvirosios prieigos entuziastai sudaro apie 8 proc. visų apklaustųjų – dauguma jų yra jauni mokslininkai, gyvenantys Azijoje, Afrikoje, Rytuose Europoje ir atstovaujantys tokioms mokslo disciplinoms kaip medicina, matematika, inžinerija, technologijų mokslai. Atvirosios prieigos oponentai sudarė 7 proc. visų apklaustųjų – dauguma vyresnio amžiaus mokslininkų, teikiančių pirmenybę tradiciniams darbo metodams. Ši respondentų grupė išreiškė neigiamą požiūrį į atvirosios prieigos mokslinius žurnalus, tačiau buvo linkusi palankiau vertinti institucines talpyklas.</p>

Autorius (-iai) pavadinimas, publikavimo metai	Tyrimo tikslas	Tyrimo metodas	Tyrimo respondentų charakteristikos, imtis	Pagrindiniai tyrimo rezultatai
CREASER, Claire et al. Authors' Awareness and Attitudes Toward Open Access Repositories. <i>New Review of Academic Librarianship</i> , 2010, vol. 16, iss. 1, p. 145–161. DOI 10.1080/13614533.2010.518851.	Nustatyti, ką autoriai mano apie mokslinių straipsnių skelbimą atvirosios prieigos talpyklose ir kaip jų nuostatos lemia jų leidybinę elgseną. Nustatyti skirtingų disciplinų mokslininkų požiūrio į mokslinių straipsnių skelbimą atvirosios prieigos talpyklose panašumus ir skirtumus.	Diskusijų grupių (angl. <i>focus groups</i>) (tyrimo instrumentas – 4 skirtingi scenarijai) ir apklausos (instrumentas – anketas) tyrimo metodai, skirtingų tyrimų rezultatai lyginti tarpusavyje.	Anketinės apklausos tyrimo respondentai – skirtingų disciplinų mokslininkai, per praėjusius metus (2008 m., tyrimas atliktas 2009 m.) išleidę bent po vieną straipsnį bent viename iš 300 pasirinktų mokslinių žurnalų. Apklausta 3 139 mokslininkai, gyvenantys Europos Sąjungos šalyse. Tyrimo respondentai – mokslininkai naudojant abu tyrimo metodus buvo apklausti tiek kaip mokslinių publikacijų autoriai, tiek kaip tokių publikacijų skaitytojai.	Dauguma diskusijų grupėse ir anketinėje apklausoje dalyvavusių autorių žinojo apie atvirosios prieigos koncepciją (sieją ją su nemokama elektronine pilno teksto mokslinių publikacijų prieiga). Socialinių mokslų, humanitarinių ir menų disciplinų mokslininkai apie atvirąją prieigą žinojo mažiau nei kitų sričių mokslininkai. Fizinių ir matematikos mokslų disciplinų atstovai per pastaruosius penkerius metus į atvirosios prieigos mokslinės informacijos talpyklas įkėlė daugiausia publikacijų, mažiausia – medicinos srities mokslininkai. Svarbiausias motyvas, skatinantis mokslininkus teikti mokslines publikacijas atvirosios prieigos talpykloms, yra platesnė mokslinių tyrimų rezultatų sklaida. Kaip svarbiausius veiksnius, demotyvuojančius teikti mokslines publikacijas talpykloms, respondentai nurodė baimę dėl galimų autorių teisių pažeidimų, embargo periodą ir nenorą kelti mokslinius straipsnius į tokį šaltinį, kuriame skelbiamas ir nerecenzuotas turinys.

Autorius (-iai) pavadinimas, publikavimo metai	Tyrimo tikslas	Tyrimo metodas	Tyrimo respondentų charakteristikos, imtis	Pagrindiniai tyrimo rezultatai
<p>MACEVIČIUTE, Elena; WILSON, Thomas D. Insticinės talpyklos ir universitetų mokslininkų publikacijų sklaidos tyrimas: Švedijos regioninio universiteto atvejis. Knygotyra, 2013, t. 61, p. 101–129. ISSN 2345-0053.</p> <p>Publikuota 2013 m.</p>	<p>Atskleisti, ar atvirosios prieigos idėjos daro įtaką universitetų ir juose dirbančių mokslininkų publikacijų sklaidoms ir bendroms nuostatomis.</p> <p>Tyrimo objektas – atvirosios prieigos per institucinę talpyklą diegimo <i>mokslo kontekstas</i>.</p> <p>Du iš keturių nurodytų tyrimo klausimų susiję su mokslininkų atvirosios prieigos elgsena: „ką universiteto mokslininkai mano apie universiteto mokslo darbų</p>	<p>Atvejo studija, siekiant tyrimo tikslo atlikta statistinė insticinės talpyklos duomenų bazės ir reglamentuojančiųjų universiteto dokumentų analizė, interviu su universiteto vadovais ir aktyviais mokslininkais ir universiteto mokslininkų anketinė apklausa.</p>	<p>Apklausta 230 vieno Švedijos regioninio universiteto mokslininkų, kurie turėjo bent po vieną publikaciją per pastaruosius trejus metus (anketinė apklausa); Atlikta interviu su 11 aktyvių mokslininkų. Tai duomenų surinkimo metodai, kuriais siekta atsakyti į antrąje grafoje nurodytus klausimus.</p>	<p>Interviu su aktyviais mokslininkais – absoliuti dauguma mokslininkų palaikė atvirąją prieigą, tačiau ne visi respondentai buvo gerai su ja susipažinę. Nuomonių pasiskirstymas pagal mokslo discipliną ar priklausymą kokiam nors padaliniiu nebuvo ryškus. Autoriai žinojo apie autorių teisių sutarčių apribojimus, tačiau su pačiomis sutartimis elgėsi nerimtai (pasitaiko atvejų, kai negalėjo atsiminti, ar apskritai pasirašė kokią nors sutartį).</p> <p>Anketinės apklausos rezultatai – autoriai demonstravo atvirosios prieigos palaikymą: 80 proc. respondentų manymu, institucinė talpykla suteikia tinkamą prieigą prie mokslo rezultatų, 70 proc. respondentų teigė, kad deponavo savo publikacijos kopiją institucinėje talpykloje.</p> <p>Tiek interviu, tiek apklausa parodė, kad mažo Švedijos regioninio universiteto mokslininkai nepakankamai gerai išmano atvirosios prieigos klausimą, tyrimu išryškintos žinių spragos, susijusios su institucine talpykla ir jos vaidmeniu, atvirąją prieigą, autorių teisėmis.</p>

Autorius (-iai) pavadinimas, publikavimo metai	Tyrimo tikslas	Tyrimo metodas	Tyrimo respon- dentų charakte- ristikos, imtis	Pagrindiniai tyrimo rezultatai
<p>GROSS, Julia; RYAN, John Charles. Land- scapes of Research: Perceptions of Open Access (OA) Publishing in the Arts and Human- ities. Publications, 2015, vol. 3, iss. 2, p. 65–88. ISSN 2304- 6775. DOI 10.3390/ publications 3020065.</p> <p>Publikuota 2015 m.</p>	<p>leidybos politiką bei nuostatus ir atvirąją prieigą? „Ką mokslininkai žino apie savo universiteto institucinės talpyklos atliekamas funkcijas ir duomenų kokybės problemas?“ (p. 103).</p> <p>Nustatyti, kaip universiteto menų ir humanitarinių dis- ciplinų mokslinin- kai vertina atvirąją prieigą</p>	<p>Apklausos tyrimo metodas (tyrimo instrumentas – anketa)</p>	<p>Apklausti 44 uni- versiteto huma- nitarinių mokslų ir menų discipli- noms atstovaujan- tys mokslininkai</p>	<p>Apklausa parodė aukštą respondentų atvirosios prieigos vertinimą – respondentai palaikė atvirosios prieigos idėją ir ją vertino teigiamai, tačiau, kita vertus, nepakankamai apie ją žinojo. 46 proc. apklaustųjų manymu, atvirosios prieigos moksliniai žurnalai yra ne mažesnės kokybės kaip prenumeruojami moksliniai žurnalai, 45 proc. apklaustųjų šiuo klausimu nebuvo tikri ir negalėjo pasisakyti.</p> <p>86 proc. apklaustųjų teigė, kad niekada nėra publi- kavę straipsnių atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose. 66 proc. apklaustųjų teigė nežinantis apie atviro- sios prieigos koncepciją.</p>

Autorius (-iai) pavadinimas, publikavimo metai	Tyrimo tikslas	Tyrimo metodas	Tyrimo respondentų charakteristikos, imtis	Pagrindiniai tyrimo rezultatai
SERRANO-VICENTE, R.; MELERO, R.; ABADAL, E. Open Access and Perceptions in an Institutional Landscape. The Journal of Academic Librarianship, 2016, vol. 42, p. 595–603. DOI: 10.1016/j.jacalib.2016.07.002.	Nustatyti, ką vieno Ispanijos universiteto (Navaros universitetas) akademinis personalas žino apie atvirąją prieigą, kiek naudojami šio universiteto institucinė talpykla DADUN ir kaip vertina talpyklos paslaugą. Tyrimu taip pat siekta sužinoti, kiek institucinė talpykla yra svarbi akademiinei bendruomenei, kokie motyvai šio universiteto mokslininkus skatina kelti publikacijas į šią talpyklą ir su kokiais sunkumais jie susiduria.	Aplausos tyrimo metodas (tyrimo instrumentas – anketa)	Aplanksti 352 universiteto mokslininkai, atstovaujantys socialinių, humanitarinių, medicinos ir gyvybės mokslų, inžinerijos, fizikos, matematikos ir chemijos disciplinoms	Tyrimas atskleidė, kad respondentai atvirąją prieigą linkę vertinti teigiamai – 90 proc. apklaustųjų manymu, mokslinės publikacijos turėtų būti laisvai prieinamos internete. 66 proc. respondentų teigė, kad per pastaruosius metus yra paskelbę bent vieną mokslinę publikaciją atvirosios prieigos šaltinyje (30 proc. – institucinėje talpykloje DADUN, 24 proc. – atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose, 17 proc. – socialiniame tinkle Academia.edu, 7 proc. – ResearchGate, 4 proc. – kitame informacijos sklaidos kanale ir 3 proc. – vienos mokslo srities talpykloje). 70 proc. respondentų manymu, atvirosios prieigos mokslinių žurnalai yra išleidžiami greičiau ir taip pat užtikrina platesnę informacijos sklaidą. Tyrimas parodė, kad nuomonė apie atvirosios prieigos mokslinius žurnalus priklauso nuo disciplinos, kuriai autorius atstovauja. Panašų požiūrį į atvirąją prieigą turėjo respondentai, atstovaujantys socialiniams ir humanitariniams mokslams (šioms mokslininkų grupėms svarbiausias aspektas yra tai, kad straipsniai, publikuoti atvirosios prieigos moksliniuose žurnaluose, yra labiau cituojami) ir taip pat respondentai, atstovaujantys medicinos, gyvybės mokslams (šios grupės mokslininkams svarbiausia,

Autorius (-iai) pavadinimas, publikavimo metai	Tyrimo tikslas	Tyrimo metodas	Tyrimo respon- dentų charakte- ristikos, imtis	Pagrindiniai tyrimo rezultatai
				<p>kad atvirosios priegios moksliniai žurnalai būtų recenzuojami ir prieinami visiems) ir fizikai (šios disciplinos mokslininkams svarbiausias aspektas yra platesnė mokslinių tyrimų rezultatų sklaida). Daugiau nei 70 proc. apklaustų respondentų žinojo apie institucinę talpyklą DADUN, tačiau tik 66,7 proc. respondentų teigė, kad niekada nėra prie jos prisijungę ar prisijungia retai. Medicinos ir gyvybės mokslų sričių mokslininkai apie institucinę talpyklą žinojo mažiausiai ir taip pat mažiausiai ją naudojo. Svarbiausi motyvai, skatinantys skelbti publikacijas institucinėje talpykloje: institucijos vadovybės rekomendacijos (24 proc.), atsakomybės jausmas, kad mokslinių tyrimų rezultatai būtų paskelbti atvirosios priegios būdu (23 proc.), noras publikuoti mokslinių tyrimų medžiagą už univer- siteto ribų (23 proc.). Kaip sunkumus, su kuriais susiduria teikdami publikacijas mokslinės informa- cijos talpykloms, respondentai nurodė žinių apie redakcijos politiką ir laiko stoką ir nežinojimą, kaip įkelti dokumentą į talpyklą. 51 proc. respondentų nurodė, kad iš publikacijos įkėlimo į talpyklą negavo jokios naudos, 19 proc. – kad publikacijų teikimas talpyklai paskatino didesnį publikacijų citavimą, 13 proc. – kad daugiau bendrauja su kolegomis, 7 proc. sulaukė daugiau užklausų apie atliktą tyrimą.</p>

<p>Autorius (-iai) pavadinimas, publikavimo metai</p>	<p>Tyrimo tikslas</p>	<p>Tyrimo metodas</p>	<p>Tyrimo respondentų charakteristikos, imtis</p>	<p>Pagrindiniai tyrimo rezultatai</p>
<p>ROWLEY, Jennifer; JOHNSON, Frances; SAFFI, Laura; FRASS, Will; DEVINE, Elaine. Academics' Behaviors and Attitudes Towards Open Access Publishing in Scholarly Journals. <i>Journal of the Association for Information Science and Technology</i>, 2017, vol. 68, iss. 5, p. 1201–1211. DOI: 10.1002/ASL.23710.</p>	<p>Nustatyti akademinės bendruomenės narių atvirosios prieigos leidybinę elgseną ir jų požiūrį į atvirąją prieigą</p>	<p>Apklausos tyrimo metodas (tyrimo instrumentas – anketa)</p>	<p>Apklausti 7 936 respondentai</p>	<p>Nors akademinės bendruomenės nariai rodė įsitrukimą į atvirosios prieigos leidybą, tačiau jie nebuvo tikri, ar ateityje naudosis šia prieiga kaip mokslinių publikacijų leidybos kanalu. Apskritai respondentai į atvirąją prieigą žvelgė labiau teigiamai nei neigiamai – ją siejo su didesniu prieinamumu prie mokslinių publikacijų, išskyrė daugiau atvirosios prieigos kaip leidybos kanalo privalumų nei trūkumų. Respondentams svarbiausias kriterijus renkantis, kur skelbti mokslines publikacijas, yra tai, kad mokslinis leidinys būtų recenzuojamas. Lyginant mokslų leidybos būdus ir socialinių bei humanitarinių mokslų respondentų atsakymus nustatyti nedideli skirtumai, kas rodo, kad įvairių sričių akademinės bendruomenės turi gana vienodą požiūrį į atvirąją prieigą.</p>
<p>Publikuota 2017 m.</p>				

Summary

The purpose of this article is to systematize the results of the previous empirical research about scholar's publishing behavior in the context of open access. The following tasks were formulated: to define the objects of the research and research questions; to describe the research methods and tools for collecting empirical data and to highlight the essential research results. The method of study of meta-synthesis is used to achieve the purpose of the research. Research in foreign countries in the context of open access of scholarly publishing behavior (depending on the objectives of the research) is carried out using a questionnaire survey method or a combination of questionnaire survey, discussion group and/or in-depth interview research methods. The research results in foreign countries have revealed that, while researchers are becoming more aware of open access, the main reason why they do not use open access as a publishing channel and barely use self-archiving is the lack of knowledge about open access scientific journals and self-archiving. Although various open access issues have been addressed, so far there has been no independent study analyzing the publishing behavior of researchers in the context of open access in Lithuania. The following research questions are raised when investigating the use of open access by researchers: scientists' knowledge and experience of using open access; opinion on open access as a publishing channel for scientific publications; factors that promote using open access as a publishing channel; open access barriers; factors that determine the decision of scientists on where to publish scientific research data. These research questions can be understood as the exploratory terms of the scholarly publishing behavior in the context of open access.

KEY WORDS: open access, open access of scholarly publishing, open access scientific journals, publishing behavior, scholarly publishing.

*Įteikta 2017 m. rugsėjo 4 d.
Priimta 2017 m. rugsėjo 21 d.*